

УДК 82: 09: 821. 161. 2 – «185/191»

Лук'яненко-Грудина О.

аспірантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ М. КРОПИВНИЦЬКОГО З Є. МЯЧИКОВИМ

У статті на матеріалі листів М. Кропивницького до його друга дитинства Є. Мячикова висвітлюється низка актуальних для середини ХІХ ст. суспільно-політичних питань, що згодом знайшли відображення у його драматургічній творчості. Серед них – проблеми, пов'язані із заснуванням в Україні селянських кооперативів, місцевого самоуправління, дискримінації українців за національним походженням тощо.

Ключові слова: *народники, артілі, місцеве самоуправління, ксенофобія.*

В статтє на материале писем М. Кропивницкого к его другу детства Е. Мячикову освещается ряд актуальных для середины ХІХ в. общественно-политических вопросов, которые в последствии нашли отражение в его драматургическом творчестве. Среди них – проблемы, связанные с

образованием в Украине крестьянских кооперативов, местного самоуправления, дискриминации украинцев по национальному происхождению и прочее.

Ключевые слова: *народники, артели, местное самоуправление, ксенофобия.*

The article on the material M. Kropivnitskiy letters to his childhood friend E. Myachikov highlights some relevance to the middle of the XIX century. socio-political issues, which were later reflected in his dramaturgical work. Among them – the problems associated with the formation of peasant cooperatives in Ukraine, local authorities, Ukrainians discrimination on national origin, and more.

Keywords: *populists, cooperatives, local government, xenophobia.*

Постановка проблеми. В українській літературі і культурі XIX – початку XX століття загалом М. Кропивницький є однією з ключових фігур. Його вплив на розвиток української драматургії й театру визнано на світовому рівні, що аргументовано доводили у своїх наукових розвідках Т. Слабченко, А. Новиков, О. Буряк та інші. Через неоднозначність трактування суспільно-політичних, культурних, релігійних та інших питань у світоглядних орієнтирах М. Кропивницького та деякої нечіткості біографічних відомостей з його життя, виникає потреба у зверненні до епістолярної спадщини драматурга, у тому числі листів до Є. Мячикова.

Засновник уславленого театру корифеїв, визначний актор, режисер і драматург Марко Кропивницький, як відомо, залишив по собі вагомий літературний спадщину, значну частину якої складає епістолярій. Серед адресатів митця чимало відомих постатей – акторів (М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька, І. Мар'яненко), композиторів (М. Лисенко, М. Аркас), письменників (І. Карпенко-Карий, Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, Д. Мордовцев, В. Уманов-Каплуновський, А. Тесленко, Л. Яновська), істориків (Д. Яворницький, В. Антонович), художників (І. Рєпін), вчених (М. Сумцов), політичних діячів (С. Вітте, І. Шраг) та ін.

Листувався драматург, звичайно ж, і з менш відомими своїми сучасниками – видавцями своїх творів, знайомими, друзями. Серед

останніх на особливу увагу заслуговують листи до друга дитинства Єгора Мячикова, з яким його, окрім усього іншого, пов'язувала спільна гра на аматорській сцені. Цей епістолярний діалог, судячи з тих листів, що збереглися, тривав вісімнадцять років – з 10 липня 1867 року по 8 листопада 1885 року. Всього збереглося десять листів, що опубліковані у найбільшому, шеститомному виданні творів драматурга (мається на увазі видання кінця 50-х – початку 60-х років минулого ХХ ст.).

Листи до Мячикова цікаві перед усім тим, що в них письменник з максимальною розкутістю (як це прийнято серед близьких друзів) репрезентує свою точку зору на різні сфери життя – театральне мистецтво, політику, релігію, висловлює власні суспільно-політичні погляди, уподобання та все таке інше.

Мета статті. Через листи М. Кропивницького до Є. Мячикова висвітлити низку актуальних суспільно-політичних проблем другої половини ХІХ ст., якими переймався письменник.

Одне з найцікавіших питань, котре Кропивницький обговорює з Мячиковим під час їхнього епістолярного діалогу, присвячено заснуванню на рідній Єлисаветградщині (тепер – Кіровоградська область) селянської артілі, в організації якої вони обидва мали взяти найактивнішу участь. У зв'язку з цим варто згадати, що це була доба народництва, яка характеризувалася масовим походом у найвіддаленіші села й хутори освічених юнаків і дівчат, переважно студентства, а також молодих лікарів, фельдшерів, учителів та інших представників інтелігенції. Працюючи в гущі народу, народники ставили собі за мету хоча б чимось допомогти задавленому злиднями й темному від неграмотності та забобонів селянству. Цим рухом на теренах Російської імперії було охоплено близько сорока губерній, у тому числі практично вся підросійська Україна. Певну данину народництву віддало чимало відомих постатей. Яскравим представником народництва був, наприклад, письменник Б. Грінченко, який брав безпосередню участь у так званому «ходінні в народ», тривалий час працюючи сільським вчителем на Харківщині й Катеринославщині. Знайшли ці тенденції відбиток і в

художній літературі, зокрема у творчості І. Нечуя-Левицького («Хмари», 1874; «Над Чорним морем», 1890), П. Мирного («Лихі люди», 1875), І. Карпенка-Карого («Понад Дніпром», 1897) та ін.

Активно розробляв це питання й Кропивницький, який на прикладі центральної героїні драми «Замулені джерела» (1895) Жені Необачної створив типовий образ жінки-народниці. «Драматург у деталях показує, як молода дворянка, навчаючись в Інституті шляхетних дівчат і прилучившись там до модного у ті часи світогляду народників, поступово з головою поринає в цю стихію» [Новиков 2006 : 251].

Інший напрям діяльності народницької інтелігенції – організація хліборобських кооперативів. Найвідомішими серед них були ті, що створив на Херсонщині Микола Левицький. Об'єднані в такі артїлі селяни мали не тільки займатися сільськогосподарськими роботами, а й організовувати школи, відкривати лікарні, утримувати літніх людей тощо.

Подібні тенденції, до речі, характерні були й для Західної України, де товариство «Просвіта» фінансувало кооперативні крамниці, склади, кредитові спілки. Справжнім фахівцем цього руху був Василь Нагірний, який упродовж десяти років займався вивченням досвіду швейцарських кооперативів. У 1883 р. він організував споживчий кооператив «Народна торгівля», що ставив собі за мету закуповувати й продавати великі партії продуктів, оминаючи посередників, а заощаджені гроші передавати селянам. За допомогою своєї організації Нагірний сподівався прилучити українців до комерційної діяльності. Поступово виникали й інші кооперативи [Субтельний 1993 : 172].

У Кропивницького все це мало певне наукове підґрунтя. Відомо, що він цікавився працями світових мислителів – Г. Спенсера, Д. Мілля, Р. Оуена [Кропивницький 1960 : 132]. Останній, наприклад, уславився передусім тим, що на початку XIX століття організував у Великобританії й Сполучених Штатах Америки комуністичні колонії. Щоправда, на думку А. Новикова, «письменник скоріше за все був знайомий також із творами таких філософів, як Т. Мор («Утопія») і Ж. Мельє («Заповіт»), в яких

культивуються ідеї об'єднання людей в єдину общину, де усуспільнюються засоби виробництва, продукти фізичної й розумової праці, предмети побуту тощо» [Новиков 2006 : 218].

Ідея створення селянської колонії порушується Кропивницьким у листі від 13 липня 1872 року. Хоча зі змісту згаданого послання, можна зрозуміти, що це питання друзі обговорювали і раніше. Недарма ж, звертаючись до Мячикова, драматург зазначає, що хоче поговорити з ним про ту колонію, яка засіла у нього (тобто у Мячикова) в голові «как ясеновий клин» [Кропивницький 1960 : 246]. У Кропивницького є навіть план побудови відношень у майбутній артїлі. Притому ґрунтується цей план, як уже йшлося, на конкретній науковій теорії. *«Предупреждаю тебя, – говорит митець, – что я враг всякого коммунизма и друг социализма. Коммунизм отрицает собственность до того, что даже жены должны быть общие».* Зовсім по-іншому трактує письменник соціалізм. Соціалізм, зауважує він, дає змогу оплатити працю кожного згідно з його заслугами з відсотків від спільного капіталу. *«Из этого капитала сооружаются здания, фабрики и прочие капитальные затраты с общего согласия, на этот же капитал воспитываются дети, содержатся старики и т.д. Тогда как твоим лично приобретенным капиталом ты распоряжаешься по собственному усмотрению, не имея однако ж права злоупотреблять им. Роскошь и всякие крайности презираются социалистами».* І далі цілком очікуване резюме: *«Вот тебе вкратце устав общества социалистов»* [Кропивницький 1960 : 246-247].

Утім, подальші висловлювання Кропивницького (на це, до речі, звертає увагу А. Новиков) [Новиков 2006 : 218] свідчать про те, що в його свідомості присутні також образи з відомого роману М. Чернишевського «Що робити?». Герої зі згаданого твору Лопухов, Кирсанов, Віра Павлівна, Катя Полозова (автор називає їх «новими людьми») мріяли про гармонійне суспільство майбутнього на кшталт того, яке описав у своїх працях французький соціаліст-утопіст Шарль Фур'є. Своє бачення такого суспільства Чернишевський відобразив у четвертому сні Віри Павлівни.

Особливу увагу в романі «Що робити?» варто звернути на Рахметова – героя, який відзначається винятковими якостями (як фізичними, так і моральними) і готовий принести себе в жертву заради побудови світлого майбутнього. Саме про людину такого типу згадує у своєму листі Кропивницький: *«Ко мне уже присоединился пока один человек, прекрасный мастер-слесарь и отчасти механик, некто Павловский, человек с гимназическим образованием и работающий на одесских фабриках около двух лет, постоянно переходя с фабрики на фабрику с целью изучить ремесла. Это одесский Рахметов»* [Кропивницький 1960 : 247].

У цей час Кропивницький працював актором в Одеському народному театрі, але продовжував підтримувати тісні стосунки зі своїми земляками на Єлисаветградщині. Він настільки перейнявся створенням селянської колонії, що готовий був пожертвувати на неї цілих вісім тисяч рублів (про це теж ідеться у згаданому листі). Мабуть, це були кошти, які він отримав після розпродажу у 1871 році батьківського спадку.

Багато про що говорить і той факт, що митець став потрошку підбирати для згаданого кооперативу надійних товаришів, серед яких, до речі, був і його добрий приятель Іван Тобілевич – майбутній драматург Карпенко-Карий.

Чому Кропивницький зі своїми однодумцями так і не приступив до практичної реалізації своєї світлої мрії – побудувати на окремій невеличкій території справедливе міні суспільство – не відомо. Судячи з того, що драматург ще не раз повертатиметься до цієї ідеї (і в реальному житті, і в своїй творчості), він навряд чи вважав цю ідею утопічною.

А. Новиков звертає увагу на те, через багато років потому в листі до свого знайомого П. Карпинського (від 13 травня 1885 року) драматург «знову заводить мову про «артельне хліборобство». І знову, як і в молоді роки, має намір допомогти своїм однодумцям матеріально» [Новиков 2006 : 219]. Більше того, 1901 року митець створює драму «Конон Блискавиченко», в якій описує функціонування такої артілі.

Прикметно, що І. Тобілевича теж серйозно захоплювала ідея створення селянських кооперативів. Це видно принаймні з того, що вона знайшла відбиток у його п'єсі «Понад Дніпром» (1897).

Знайшли відображення в листах Кропивницького до Мячикова й деякі інші нагальні питання тогочасного суспільного життя. Після скасування кріпосного права окремим аспектом імперського устрою, що потребував негайного вдосконалення, було місцеве самоуправління. Зміни в суспільстві призводили до необхідності зростання чисельності місцевої адміністрації. Проте для задоволення цих вимог царський уряд не мав ні людей, ні грошей. Тому в 1866 р. він дозволив громадам обирати на повітовому та губернському рівнях власних представників для нагляду за освітою, охороною здоров'я, поштовими послугами, утриманням шляхів, накопиченням запасу їжі на випадок голоду та за збором статистичних даних. Для фінансування цих служб місцевим комітетам, або земствам, надавалося право обкладати населення земськими податками [Субтельний 1993 : 135].

Саме про вибори губернських представників ідеться у листі Кропивницького до Мячикова від 30 листопада 1872 р. До цього драматург мав певний політичний досвід (три роки був представником у Бобринецькому повіті). Однак політична діяльність його навряд чи приваблювала, оскільки надалі письменник навідріз відмовляється брати участь у виборах в рідному краї. «...*Баллотироваться в Бобринце я никогда не буду, – пише він другові, – я не хочу быть обязанным нескольким лицам, – а самому себе или целому обществу!*» [Кропивницький 1960 : 249].

У листі від 27 листопада 1873 р. Кропивницький знову повертається до теми самоуправління. Він, зокрема, цікавиться результатами виборів у Бобринці, а також тим, що саме виграли жителі містечка від політичних нововведень.

Торкається драматург у своєму епістолярному діалозі з Мячиковим й проблеми дискримінації українців з боку представників пануючої нації. І це неспроста. Прояви відвертої ксенофобії росіян щодо українців він

незрідка спостерігав, зокрема, працюючи в Одеському народному театрі, де значна частина трупі неприховано вороже була налаштована як до українських вистав, так і всього українського взагалі [Новиков 2005 : 53]. Російський глядач сприймав українську драматургію з насмішками, а самих акторів бачили не інакше як людей нижчого гатунку. Подібні випадки переносилися і на відносини у побуті. За таких умов Кропивницький заперечує дружбу з росіянами, а відтак не вірить що юридичні нововведення можуть принести користь пересічним українцям. *«Вот почему, будучи всегда глубоко убежден, что русский кулак – живодер, что истинных друзей в их среде нет, – ділиться письменник своїми висновками з Мячиковим, – я никогда не радовался и не приветствовал громким «ура!» ни гласных судов, ни земств, ни самоуправлений»* [Кропивницький 1960 : 256].

До цього ж болючого питання Кропивницький повертається і тоді, коли згадує про конституцію, яку нібито планував ввести Олександр II (цього, як відомо, не сталося). Актор не вірить в її ефективність навіть якщо б така і була, оскільки, на його думку, *«в руках россиян – это детская хрупкая игрушка!»* [Кропивницький 1960 : 256].

У листах до Мячикова Кропивницький порушує чимало актуальних питань, характерних для тодішнього суспільно-політичного життя (селянських артілей, місцевого самоуправління, ксенофобії), висловлює щодо них свої оригінальні судження. Все це, поза сумнівом, дає змогу краще зрозуміти багатий внутрішній світ одного з найвизначніших драматургів другої половини XIX – початку XX ст., геніального актора й режисера, а відтак і під дещо іншим кутом зору подивитися на його багатогранну творчість.

БІБЛІОГРАФІЯ

Буряк 2013 – Буряк О. Художньо-стильові особливості драм Марка Кропивницького / Олена Буряк // Дивослово. – 2013. – №7-8. – С. 61-65.

Кропивницький 1960 – Кропивницький М. Л. Твори / Марко Лукич Кропивницький: У 6 т. – К. : Держлітвидав УРСР, 1960. – Т. 6. – 672 с.

Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. – 2014. – Вип. 4.

Новиков 2006 – Новиков А. О. Марко Кропивницький і українська драматургія другої половини XIX – початку XX ст. : дис. д-ра філол. наук: 10.01.01 / Анатолій Олександрович Новиков; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 436 с.

Новиков 2011 – Новиков А. О. Українська драматургія й театр від найдавніших часів до початку XX ст. / Анатолій Олександрович Новиков : Монографія. – Харків: 2011. – 408 с.: іл.

Новиков 2005 – Новиков А. Українська культура і російська ксенофобія. До питання національної драматургії другої половини XIX – початку XX ст. / Анатолій Новиков // Дивослово. – 2005. – № 6. – С. 52-56.

Субтельний О. Україна: Історія / Орест Субтельний: К. : Либідь. – 1993. – 720 с.